

Іванчишин І. І.,

*здобувач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ***ТАКТИКА СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ,
УЧИНЕНИХ ЗЛОЧИННИМИ УГРУПОВАННЯМИ****TACTICS INVESTIGATIVE EXPERIMENT IN INVESTIGATION
OF CRIMES COMMITTED BY CRIMINAL GROUPS**

Наукова стаття присвячена висвітленню актуальних проблем проведення слідчого експерименту при розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями. Автором проаналізовані наявні в юридичній літературі точки зору щодо цього питання, запропоновані організаційні заходи і тактичні прийоми проведення слідчої (розшукової) дії.

Ключові слова: *слідчий експеримент, організація, тактика, тактичні прийоми, відтворення, організоване злочинне угруповання, організована злочинність.*

Научная статья посвящена рассмотрению актуальных проблем проведения следственного эксперимента при расследовании организованной преступной деятельности. Автором проанализированы имеющиеся в юридической литературе мнения по этому вопросу, предложены организационные мероприятия и тактические приемы проведения следственного (розыскного) действия.

Ключевые слова: *следственный эксперимент, организация, тактика, тактические приемы, воспроизведение, организованная преступность, организованная преступная группировка.*

The scientific article is devoted to coverage of issues of investigative experiment taking into account modern requirements of law-enforcement practice. The author has analyzed existing in legal literature point of view on this issue and organizational-preparatory measures for investigative experiment.

Key words: *investigatory experiment, interrogation, tactics, tactical method, reproduction.*

Актуальність статті. Діяльність організованих злочинних угруповань впливає на стабільність державної й економічної системи, завдає шкоди фізичним та юридичним особам, є основною перешкодою розвитку та нормального функціонування ринкових відносин, заважає цивілізованому торговельному обміну, створює загрозу національній безпеці України. Зважаючи на це, актуальність статті обумовлюється недостатньою науковою розробленістю організаційно-тактичного забезпечення проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема слідчого експерименту. Особливе місце серед усіх слідчих (розшукових) дій, що спрямовані на збирання інформації зі «змішаних» джерел, займає слідчий експеримент.

Слідчий експеримент є досить поширеною слідчою (розшуковою) дією, яка дозволяє слідчому безпосередньо сприймати об'єкти з метою виявлення слідів кримінального правопорушення та з'ясування обставин події, що мають значення для кримінального провадження, скласти уявлення про механізм злочину і особу злочинця, висунути слідчі версії та правильно визначити напрямки розслідування. Від своєчасності проведення слідчого експерименту у багатьох випадках залежить успіх у розслідуванні кримінальних правопорушень [5].

Постановка проблеми. На сьогодні слідчий експеримент успішно використовується у слідчій, опе-

ративно-розшуковій та судово-експертній практиці. Втім, латентність організованої злочинної діяльності, багатоепізодність кримінальних проваджень, активна протидія досудовому розслідуванню з боку лідерів кримінальних угруповань зумовлюють важливе організаційне і тактичне значення слідчого експерименту. Окрім того, на підставі вивчення кримінальних проваджень (2 638) та опитування співробітників слідчих підрозділів (785) можна дійти висновків, що така слідча (розшукова) дія проводилася лише у 3% випадків від загальної кількості проваджень, а у 29% – її проведення було очевидною необхідністю, але під час досудового розслідування не робилося. Вказане деякою мірою знижує якість проведення досудового слідства в цілому. Окрім того, 54% слідчих вказали на необхідність оновлення та удосконалення організаційно-підготовчих і тактичних заходів проведення слідчого експерименту із урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблемам протидії організованій злочинній діяльності присвятили свої дослідження провідні вітчизняні та зарубіжні вчені-юристи: В.М. Аتماжитов, Б.І. Бараненко, О.М. Бандурка, Г.М. Бірюков, В.Г. Бобров, А.Ф. Возний, В.О. Глушков, Д.В. Гребельський, Є.О. Дідоренко, О.Ф. Долженков, В.П. Захаров, А.В. Іщенко,

О.О. Кисельов, І.П. Козаченко, Я.Ю. Кондратьєв, В.С. Кузьмічов, В.І. Литвиненко, В.А. Лукашов, Є.Д. Лук'янчиков, А.О. Михайличенко, Д.Й. Никифорчук, Г.О. Овчинський, В.Л. Ортинський, Є.В. Поляков, В.Л. Регульський, Б.Г. Розовський, В.Г. Самойлов, І.В. Сервецький, Г.К. Синілов, О.П. Снігер'єв, А.Б. Утевський, К.О. Чаплинський, Ю.Е. Черкасов, В.П. Шиєнок, М.Є. Шумило, І.Р. Шинкаренко, В.Ю. Шепітько, Ш.Ш. Ярамишьян та ін. Окрім того, загальна тактика проведення слідчого експерименту досить повно висвітлена вченими-криміналістами та процесуалістами у криміналістичній літературі. Проте детальнішого висвітлення потребують питання організації і тактики проведення слідчого експерименту із урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики. Отже, метою цієї статті є висвітлення особливостей організаційного і тактичного забезпечення проведення слідчого експерименту при розслідуванні злочинів, учинених злочинними угрупованнями, із урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слідчий експеримент – це пізнавальна слідча дія, сутність якої полягає у проведенні досліджень, пов'язаних із встановленням, перевіркою або оцінкою слідчих версій про можливість або неможливість існування тих чи інших фактів, що мають значення для кримінальної справи. Сутність експериментального методу дослідження фактів і явищ полягає у такому вивченні об'єкта, коли дослідник активно впливає на нього шляхом створення штучних умов, необхідних для виявлення відповідних властивостей, або ж шляхом зміни ходу процесу у певному напрямку. Зміст даного методу складають будь-які випробування, за допомогою яких виділяють явище, що цікавить, з різноманіття інших, та пізнають його природу, сутність і походження, що дозволяє дійти достовірного висновку щодо можливості існування в схожих умовах аналогічного явища у минулому або майбутньому [6].

Слідчий експеримент є окремою слідчою дією, яка полягає у здійсненні дослідів із метою перевірки – чи могли відбутися за певних умов ті або інші події, і яким саме чином. Експеримент – це штучна систематична зміна умов явища, що знаходиться під наглядом, та його зв'язків з іншими явищами. Слідчий експеримент необхідно відрізнити від експерименту, як загальнонаукового методу дослідження, який використовується як пізнавальний прийом під час проведення окремих слідчих дій. Вказана слідча дія є сильним психологічним засобом впливу на його учасників, оскільки отримані результати нерідко начисто свідчать про можливість або неможливість існування певного явища чи події, а спростувати їх підозрюваним буває досить важко. Тому слідчий експеримент є необхідним, а нерідко незамінним способом перевірки й отримання нових доказів [5].

Слідчий експеримент відноситься до похідних слідчих (розшукових) дій і проводиться, як правило, на подальших етапах досудового розслідування. Несвоєчасне проведення цієї слідчої дії негативно

позначається на якості досудового розслідування, особливо у тих випадках, коли перевіряються обставини, що пов'язані із видимістю, оглядовістю, обстановкою місцевості, яка швидко змінюється. Тому у таких випадках слідчий експеримент повинен проводитися у системі першочергових слідчих (розшукових) дій.

На підставі вивчення кримінальних проваджень можна дійти висновку, що головною метою слідчого експерименту є встановлення, перевірка, уточнення та оцінка тих чи інших фактів, що мають значення для кримінального провадження. Виходячи із головною мети слідчого експерименту, можна визначити основні завдання його проведення, до яких слід віднести: встановлення точного механізму учинення злочину; перевірка висунутих слідчих версій; виявлення причин і умов, що сприяли або перешкоджали вчиненню злочину; перевірка й уточнення фактичних даних, одержаних за результатами проведених окремих слідчих дій; отримання нових доказів; встановлення й усунення протиріч у показаннях підозрюваних, свідків та потерпілих; визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про подію злочину тощо [7; 8].

Узагальнення правоохоронної практики дозволяє визначити такі основні види слідчих експериментів: встановлення наявності або відсутності у конкретної особи певних професійних вмінь та навичок; встановлення можливості здійснення якої-небудь дії в певних умовах; встановлення можливості спостереження або сприймання якого-небудь факту чи явища; встановлення послідовності розвитку певної події та механізму злочину чи окремих його елементів; встановлення можливості існування якого-небудь факту чи явища; встановлення можливості учинення тих або інших дій за визначений час; встановлення меж поінформованості особи про факти, що цікавлять слідство [5].

На підставі вивчення кримінальних проваджень та опитування слідчих К.О. Чаплинський до основних тактичних умов проведення слідчого експерименту відносить такі:

1. Проведення слідчого експерименту в умовах, максимально наближених до тих, у яких відбувалася подія, факт або явище. Усі експериментальні дії доцільно проводити за оптимальних умов у тих місцях, де і відбувалася досліджувана подія. У цьому випадку слідчий повинен враховувати місце, час, період доби, погодні й кліматичні умови, освітлення, тривалість, темп та послідовність дій, обставини, які не підлягають відтворенню та ін. Особливо це стосується дослідів, при яких перевіряється можливість спостереження або сприймання якого-небудь факту (явища); існування якого-небудь факту (явища); здійснення якої-небудь дії за певних умов або встановлення послідовності розвитку певної події та механізму злочину, чи окремих його елементів. Слідчий повинен штучно створити обстановку, яка спонукатиме особу добровільно виконувати дії, які розкривають зміст відомої тільки їй інформації, зокрема, про підготовку, вчинення та приховання зло-

чинів, наявність попередньої злочинної змови тощо [2, с. 234]. Якщо обстановка, де планується провести експериментальні дії, зазнала суттєвих змін, то вдаються до реконструкції. Реконструкції необхідно піддавати не всю обстановку, а окремі її елементи, які є важливими для дослідів.

2. Використання під час експерименту тих же приладів, механізмів, пристроїв та матеріалів, що використовувалися під час злочинної події. Під час проведення дослідницьких дій доцільно використовувати такі ж прилади, механізми, пристрої та матеріали, що застосовувалися і при учиненні злочинів. Не доцільно під час проведення експериментальних дій використовувати об'єкти, які є речовими доказами за кримінальним провадженням, що обумовлюється можливістю їх знищення або пошкодження. При неможливості використання вказаних об'єктів у експерименті слідчий може застосувати предмети-аналоги або натурні макети. Вказане певним чином може вплинути на психологічні позиції злочинців і викликати у них переживання, аналогічні тим, які вони відчували під час учинення злочинів, що може сприяти щирому зізнанню.

Загалом, макетування створює емоційну настрійність та сприяє виникненню асоціативних зв'язків, які можуть бути використані для з'ясування обставин, що мають значення у справі, і робить результати більш переконливими. Категорично забороняється проводити експерименти з використанням об'єктів, які є небезпечними для життя та здоров'я громадян, пов'язаних із загрозою знищення державного чи індивідуального майна громадян, порушенням громадського порядку або приниженням честі та гідності людини.

3. Неодноразове та поетапне проведення дослідів та повторення випробувальних дій у змінних умовах. Усі дослідницькі дії повинні проводитися неодноразово й у змінних умовах з метою забезпечення достовірності та виключення можливості отримання випадкових результатів. Наприклад, при встановленні можливості сприймати мають бути продемонстровані різні об'єкти, щоб можна було переконатися у стійкості їх розпізнавання суб'єктом експерименту. Головною метою неодноразового повторення дослідницьких дій є отримання постійного та достовірного результату. Кількість повторень визначається слідчим залежно від характеру справи, тривалості кожного дослідження та ситуації, що склалася. Проводити дослідження необхідно поетапно, тобто вся досліджувана подія розбивається на певні етапи. За кожним вказаним етапом проводиться окреме дослідження, і за результатами всі вони об'єднуються, дозволяючи слідчому отримати уявлення про всю подію в цілому. Поетапне проведення слідчого експерименту можливе за умови, якщо це не впливає на загальний темп його проведення [5, с. 425].

4. Залучення свідка, потерпілого або підозрюваного до проведення експерименту. При проведенні анкетування і опитування серед працівників слідчих підрозділів ми дійшли висновку, що до експериментальних дій підозрювані залучалися у 92% випад-

ках. Залучення свідків і потерпілих може дозволити більш чіткіше відтворити ті чи інші обставини події.

Обмежена кількість учасників слідчої дії та проведення необхідних експериментально-дослідницьких дій, максимально схожих із тими, що мали місце у дійсності (за послідовністю, способом, характером, темпом тощо). Варто вказати, що всі експериментальні дії та випробування, що застосовуються під час слідчої дії, не повинні граничити з учиненням нового аналогічного злочину. Проте, на думку Є.І. Макаренка, інколи вони можуть бути пов'язані зі спричиненням виправданого та незначного матеріального збитку, наприклад, під час проведення експериментальних випробувань технічних виробів на їх міцність) [3].

5. Проведення слідчого експерименту з кожним підозрюваним окремо. Так, у тих випадках, коли виникає необхідність провести слідчий експеримент із кількома підозрюваними (наприклад, затримано декілька членів організованого злочинного угруповання), слідчий повинен виїхати на місце і провести дослідницькі дії з кожною особою окремо. Проведення експериментальних дій за участю кількох злочинців одночасно є недопустимим, оскільки тягне за собою можливість узгодження ними своїх позицій та дій. Окрім того, пояснення одного учасника експерименту будуть мати навідний характер по відношенню до інших. Вказаний тактичний прийом дозволяє запобігти попередній змові співучасників між собою та негативному впливу їх один на одного [9].

Не рекомендується проводити досліді за участю слідчого або понятих. У тих випадках, коли немає можливості залучити до проведення експерименту саму особу, яка вчинила злочин (зокрема, знаходиться у розшуку, переходується від слідства та суду, відмовляється співпрацювати зі слідством), то у цьому разі можуть бути підібрані інші особи (статисти), які схожі за своїми анатомічними та функціональними ознаками з підозрюваними, а слідчий разом із понятими повинен спостерігати за проведенням дослідів.

Слід відзначити, що перелічені тактичні умови слідчого експерименту, зі слів Р.С. Белкіна, охоплюють усю сукупність тактичних прийомів, що можуть бути застосовані слідчим під час розслідування злочинів [4, с. 80–81].

Підсумовуючи, необхідно зазначити, при розслідуванні багатоепізодних кримінальних проваджень, складних злочинів, особливо вчинюваних організованими злочинними групами та злочинними організаціями, слідчим необхідно пам'ятати, що вони мають масштабний (за територіальністю) характер, що ускладнює проведення слідчого експерименту за усіма виявленими епізодами злочинної діяльності не лише через дефіцит часу, але й через недостатність необхідних сил та засобів. У таких випадках доцільно обов'язково проводити цю слідчу дію на місцях вчинення найбільш складних і значних для кримінального провадження епізодів злочинної діяльності групи. За іншими епізодами у таких умовах необхідно обмежитися ретельним слідчим оглядом, додаючи до нього схеми (креслення), які власноручно ви-

конані злочинцями, в яких відбиваються всі істотні риси й особливості місць подій і динаміка окремих злочинних дій. Графічні зображення ретельно перевіряються показаннями потерпілих, свідків та інших співучасників злочинної діяльності. Однак вказана рекомендація може бути реалізована лише у виняткових випадках [5, с. 425].

Висновок. Слідчий експеримент є найбільш трудомісткою і складною слідчою дією, оскільки в ньому бере участь значна кількість осіб. Результати

правильно проведеної слідчої дії відіграють важливу роль у процесі доведення вини осіб, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень, особливо при їх відмові від раніше даних показань або у випадку смерті. Якісне та ефективне проведення цієї слідчої дії вимагає ретельної підготовки, чіткої організації та використання низки тактичних прийомів й комбінацій, що дозволить одержати правдиві показання та довести причетність певних осіб до злочинної діяльності [6; 7].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лузгин И.М. Методологические проблемы расследования / И.М. Лузгин. – М., 1973.
2. Салтевський М.В. Криміналістика: підручник / М.В. Салтевський. У 2 ч. – Ч. 2. – Харків: Консум, 2001.
3. Макаренко Є.І. Тактика слідчого експерименту: лекція / Є.І. Макаренко. – Дніпропетровськ: Юридична академія МВС, 2004.
4. Белкин Р.С. Теория и практика следственного эксперимента / Под ред. А.И. Винберга. – М., 1959.
5. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. / К.О. Чаплинський – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. – 496 с.
6. Очеретяний В.А. Особенности организации и тактики проведения следственного эксперимента / В.А. Очеретяний // Право и политика : науч.-метод. журнал. – 2014. – № 4. – С. 192–194.
7. Очеретяний В.А. Проблемні питання організації і тактики проведення слідчого експерименту / В.А. Очеретяний // Науковий вісник Академії муніципального управління : Серія «ПРАВО», Вип. 2. – 2014. – С. 336–340.
8. Очеретяний В.А. Наукові підходи до визначення слідчого експерименту (криміналістичний аспект) / В.А. Очеретяний // Науковий вісник Херсон. держ. ун-ту. / Серія «Юридичні науки». – 2014. – Ч. 2. – № 5. – С. 56–60.
9. Очеретяний В.А. Поняття й сутність слідчого експерименту / В.А. Очеретяний // Право і суспільство : наук. журнал. – 2015. – № 3. – С. 209–213.